

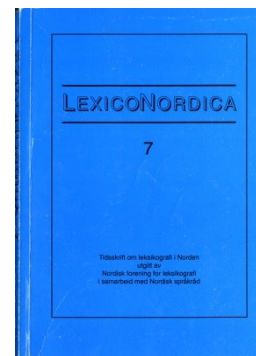
LexicoNordica

Forfatter: Henning Bergenholtz [So ein Ding müssen wir auch haben]

Anmeldte værk: Wolfgang Müller. 1998. *Das Gegenwart-Wörterbuch. Ein Kontrastwörterbuch mit Gebrauchshinweisen*. Berlin: de Gruyter.

Kilde: LexicoNordica 7, 2000, s. 213-221

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Henning Bergenholtz

So ein Ding müssen wir auch haben

Wolfgang Müller: *Das Gegenwart-Wörterbuch. Ein Kontrastwörterbuch mit Gebrauchshinweisen*. Berlin: de Gruyter 1998. (37 + 580 sider, DM 248,-)¹

Mange synonymordbøger, næsten ingen antonymordbøger

Til de fleste "større" sprog i Europa findes der synonymordbøger. En ukommenteret bibliografi over synonymordbøger ville omfatte mange tusind titler. I denne sammenhæng vil jeg minde om, at Dag Gundersen for flere år siden har foreslået udarbejdelse af en database med ordbøger over nordiske sprog. Det er et konstruktivt forslag, som stadigvæk venter på at blive ført ud i livet. Men også selv om en sådan database fandtes, ville man lede forgæves efter nordiske antonymordbøger. Jeg har i hvert fald ikke kunnet finde angivelse om nogen og har ved forespørgsel bl.a. til Sven-Göran Malmgren og Dag Gundersen ligeledes fået svaret "findes ikke". Det er selvfølgelig ikke sådan, at man ikke på forskellig vis kan finde oplysninger om antonymi i nordiske ordbøger. I Bergenholtz/Tarp (1994:127–131) gives der en række eksempler fra danske fagordbøger, bl.a. HJELMBLINK (en polylingval juridisk ordbog) og KAUFMANN/BERGENHOLTZ (en dansk-engelsk genteknologisk ordbog)

juge du fond

dommer, som tager stilling til en retssags materielle problem
= juge du fait
≠ juge du droit

prokaryot prokaryot

Prokaryoter er encellede organismer, der mangler en afgrænset cellekerne. Deres genom består af et — ofte ringformet —

¹ Dette bidrag er blevet udarbejdet under et ophold som gæsteprofessor ved Germansk Institut på Universitetet i Helsinki, opholdet blev finansieret af Det Finske Akademi.

kromosom, der er opbygget af dobbeltstrenget DNA.
 ≠ eukaryot

Tilsvarende findes der et mindre og enkelte gange større antal antonymangivelser i almensproglige ordbøger, i DANSKORDBOGEN i alt 7000, fx

X-kromosom subst <et; -et, -er, -erne> deles: X-kro-mo-som
 ≠ Y-kromosom
 EKS Forskellen mellem de to køn består i, at kvinden har to såkaldte X-kromosomer, mens manden har et X-kromosom og et Y-kromosom.

y-akse subst <en; -n, -r, -rne> deles: y-ak-se
 = ordinatakse; den lodrette akse
 ≠ abscisseakse; x-akse

yang subst <ingen ubest art; ubøjelig>
 ≠ yin

Men en egentlig dansk, såvel som norsk, svensk, finsk eller islandsk antonymordbog foreligger ikke. Gennem titlen på denne anmeldelse har jeg allerede programmatisk givet udtryk for min mening: Man burde i de enkelte nordiske lande overveje at udarbejde antonymordbøger, evt. kunne det ske i et nordisk samarbejde samtidigt til flere sprog. En sådan ordbog vil muligvis ikke kunne sælges i et sådant omfang, at et forlag vil kunne få dækket udgifterne til konception og udarbejdelse, men støtte kunne et sådant projekt godt fortjene, især hvis resultatet kan blive en ordbog, som har den høje leksikografiske kvalitet, som Wolfgang Müllers Gegenwort-Wörterbuch (= MÜLLER) har. På flere punkter vil man kunne tage denne ordbog som forbilledligt udgangspunkt.

Layout

På mindst et område kan MÜLLER dog snarere tjene som afskrækkende eksempel end som forbillede. Ligesom den nyeste af forlaget de Gruyters ordbøger, en tysk ordbog for udlændinge (DEGWDAF), har forlaget sparet på udgifterne til layout og nok så venligt overladt denne del af arbejdet til leksikografen (se herom nærmere i Almind/Bergenholtz 2000 og Bergenholtz/Miebs 2000). Det er alt for tydeligt, at layoutet i MÜLLER blot er en gengivelse af data samlet i et tekstbehandlingsprogram og trykt ud som i et kladdehæfte med to spalter:

abrat en/empfehlen	<i>von einer Geldanlage abrat</i> en
abrat en/zuraten	<i>jemanden (von einem Vorhaben) abrat</i> en
abra uschen/angerauscht kommen	<i>sie rauschte (empört) ab</i>
ab regen, sich/sich aufregen	<i>er hat sich (wieder) abgeregt</i>
Ab reise/Anreise	<i>die Abreise erfolgt am 17. April</i>
ab reisen/angereist kommen	<i>sie kam mit wenig Gepäck angereist und reiste mit viel Gepäck wieder ab</i>

Blot et par bemærkninger til dette layoutmakværk: Afstanden mellem spalterne er ofte så stor, at man må lade øjet løbe frem og tilbage et par gange, hvis man vil være sikker på at ramme det rette sted i højre spalte. En traditionel opbygning af artiklen svarende til artikler i de gængse brugsordbøger havde muliggjort en hurtigere tilgangsstruktur. Müller kunne her have smugkigget på de mange Duden-ordbøger, han har været medforfatter på. Dette forlags ordbøger har – som de fleste tyske ordbøger – ikke noget særligt godt layout, men dog bedre end dette resultat.

Det negative layoutindtryk forstærkes af en lang række unødvendige forkortelser, som gør teksten sværere tilgængelig, fx henvisningsmarkøren "a." for *auch*, hvilket giver en besparelse på hele to tegn. Samme besparelse havde man fået med den lettere forståelige pil (->). Først og fremmest er den fuldstændige fremhævning af alle tekstdele læsehæmmende, recte er nu en gang det lettest læselige skriftsnit. I stedet er hele venstre spalte med fed og hele højre spalte med kursiv skrift. Og endelig gemmes den levende kolumne væk på midten af siden og den uvigtige sideangivelse overtager hæderspladsen, som brugeren først får øje på, pladsen øverst til venstre hhv. til højre. Det var måske lidt mange ord om layout og ikke om antonymer. Men en vis form for antonymi foreligger der i hvert fald. Der er en skærende modsætning mellem layoutkvaliteten og den stolte pris af næsten tusind danske kroner for en ordbog på 600 sider.

Omtækster og lemmalister

Lemmalisten består af to dele; den ene indeholder antonymiske derivations- og kernemorfemer, den anden antonympar, hvori der både indgår enkeltord og flerordslemmata (se ILL (1) ovenfor), et eksempel fra den første lemmaliste gives i ILL (2):

ab.../be... (Verb)	z. B. abdecken/bedecken
ab.../heran... (Verb)	z. B. abrudern/heranrudern
ab.../um... (Verb)	z. B. abbinden/umbinden (<i>Schürze</i>)
ab.../zu... (Verben mit gleichem Basiswort)	z. B. abnehmen/zunehmen
ab.../zu... (Verben mit nicht gleichem Basiswort)	z. B. ablehnen/zustimmen

Disse artikler kræver nogen forklaring, hvis man skal fange alle oplysningerne. De gives i rigt mål i forordet (4 sider), i en metaleksikografisk indføring i antonymproblematikken og om ordbogens fremstilling af dem (7 sider), i kapitlet om ordbogens opbygning (5 sider) og i en brugervejledning (6 sider), i en liste over anvendte tegn og forkortelser (1 side) og endelig gennem en udførlig litteraturliste med angivelser af brugte ordbøger og metaleksikografisk litteratur (6 sider). Forfatteren argumenterer klart og stort set også overbevisende, men det er tydeligt, at adressaterne er lingvister og leksikografer. Dvs. for alle andre brugere vil en del af oplysningerne nok være noget for nøjagtige og for udførlige. Særligt det metaleksikografiske kapitel kan anbefales som lektüre om antonymproblematikken, både for studerende og for forskere. Den anbefaling gælder helt og fuldt, selv om jeg betvivler fordelene ved Müllers indskrænkende antonymdefinition, ifølge hvilken *rød/grøn* er antonymer (pga. brugen ved *rødt og grønt* lys), men ikke *grøn/gul* eller *gul/blå* (sml. *blive slået gul og blå*) og ganske vist *monogami/polygami*, men ikke *monogami/bigami* (fordi det ifølge Müller ikke er en binær modsætning). Den sidste modsætning vil efter min mening være den, som man snarest har brug for – også for at finde i en antonymordbog.

Ordbogsfunktioner

Der kan skelnes mellem tekstrelateret brug og vidensrelateret brug af ordbøger. I første tilfælde ønsker brugeren hjælp ved et tekstproblem, det kan fx være ved tekstproduktion (hvad hedder det modsatte af?) eller ved textreception (hvad betyder ordet?). I andet tilfælde bruges ordbogen punktuelt eller systematisk til udvidelse af den sproglige og tæt forbundet dermed også den encyklopædiske viden. Ordbogen kan der bruges som læreordbog (på tysk **Lernwörterbuch**, som ikke er det samme som en **Lernerwörterbuch**) hhv. en læseordbog. Det er sådanne

funktioner, som Müller fremhæver i sine fortekster (uden dog selv at bruge denne terminologi), sml.:

- Sind Sie an bekannten Paaren aus Geschichte und Literatur interessiert? Und haben Sie vielleicht vergessen, wie der eine Partner heißt?
- Wollen Sie die antonymischen Wortbildungsmöglichkeiten kennenlernen?
- Wollen Sie sich auf Entdeckungsreise durch das Antonymenwörterbuch begeben und dabei spielerisch Ihr Wissen erweitern? (side XXV)

Derudover nævnes også tekstrelaterede funktioner, men de træder dog i baggrunden og spiller heller ikke en central rolle for ordbogens angivelser, fx:

- Heißt es nach USA oder in die USA? (side XXV)

Det er indlærings- hhv. læseværdien, altså de vidensrelaterede funktioner, som står i centrum i forteksterne, fx også:

- Die Antonyme spielen beim Erlernen der deutschen Sprache eine wichtige Rolle. (side XXV)

Müller nævner ikke selv den funktion, som gør ordbogen til et yderst værdifuldt bidrag til lingvistikken og også til leksikografien: Leksikologer får et stort eksempelmateriale, som de med fordel vil kunne forholde sig til. Leksikografer får et kærkomment middel, som kan bruges som udgangspunkt for nye ordbøger, ikke kun antonymordbøger, men også hertil. Det vil fx være en god idé at hente impulser fra MÜLLER, hvis der påbegyndes et projekt med en antonymordbog til et af de nordiske sprog.

Lemmasektion

Ordbogen indeholder langt flere antonymer, eller som MÜLLER siger "Gegenwortpaare", end der findes i foreliggende ordbøger. Dette er et næsten direkte citat fra ordbogens forord, men det er korrekt og hører ikke ind under den overdrevne selvros, som kendetegner en del ordbøgers indledning. Faktisk indeholder omteksterne en underdrivelse, idet der ikke fortælles, hvor mange antonympar, ordbogen indeholder. Det kan ordbogens forfatter ellers godt være bekendt, efter min tælling drejer det sig om ca. 18.000 ordbogsartikler. Der kunne sikkert findes lemmahuller, hvis man virkelig gik efter dem. Jeg vil i stedet positivt

fremhæve, at der ikke kun angives enkeltord, men også syntagmer som del af antonympar, fx:

absolute Musik/Programmusik
Abstand halten/aufschließen
abspazieren/anspaziert kommen
abfallende Schultern/gerade Schultern
Gott sei dank/leider

Det er ligeledes fordelagtigt for tilgangen til antonymparrene, at den venstre lemmadel forekommer i flere lemmata, når et og samme ord eller flerordsforbindelse er del af flere antonympar, fx:

- (a) **abschnallen/anschnallen**
- (b) **abschnallen/aufschnallen**
- (c) **abschnallen/umschnallen**

De enkelte forklaringer til hvert lemma, i disse tre tilfælde i form af kollokationsangivelser, viser forskellen mellem disse oppositionspar:

- (a) *die Skier, sich vom Sitz abschnallen*
- (b) *den Tornister abschnallen*
- (c) *den Gürtel abschnallen*

Det er derimod overflødigt at angive navnepar fra kulturhistorien (som alligevel ikke er rigtige antonymer) eller latinske vendinger, da brugerne næppe vil slå disse udtryk op. Derfor er følgende lemmata ikke fejlagtige eller fører til forkert sprogbrug, kun overflødige:

Abälard und Heloise [ikke med skråstreg, men med *und*]
Abel/Kain
aberratio ictus/error in objecto

På lignende vis kan de i alt 26 sider med *hin-* og *her-*dannelser betragtes. Lidt for mange lemmata skader ikke, men her har påvirkningen af Heyses ordbog fra 1833 været for stor, sml. også den tilsvarende kritik af Nyhlén (1998).

Endelig må den irriterende leksikografiske uskik med parentetiske variantangivelser i alt for mange lemmata kritiseres. Når nu MÜLLER lægger så megen vægt på, at man ikke kan forudsætte for stor sproglig kompetence hos brugerne (side X), burde det også gælde for lemmaernes ortografi, fx ved

Abfahrt(s)zeit/Ankunftszeit

Hermed signaliseres, at brugeren frit kan vælge mellem *Abfahrtszeit* og *Abfahrtszeit*. Det svarer slet ikke til gængs sprogbrug, hvor *Abfahrtszeit* så godt som aldrig bruges. En søgning på Nettet gav fx en hyppighed 223:1, med en total overvægt af varianten uden fuge-s.

På sin vis er tallet 18.000 antonymiske ordpar for højt, nemlig dobbelt så højt som det reelle antal af forskellige antonympar. Det hænger sammen med, at hvert par optræder under hvert dellemma, dvs. med hvert dellemma som første led, fx:

Abschwung/Aufschwung
Aufschwung/Abschwung

For brugeren er denne lemmaanordning dog fordelagtig, fordi han ikke er nødt til at kende det alfabetisk første dellemma. Forfatteren kunne i stedet for at gentage alle par have tilføjet et indeks, en løsning, som måske kunne have gjort ordbogen ca. 100 sider tyndere, men det ville samtidig have været mere besværligt, dvs. tidskrævende for brugeren at finde et bestemt antonympar.

Ved den valgte lemmabeskrivelse har jeg fulgt Müllers terminologi og beskrevet begge dellemmaer som gensidige angivelser, men ikke set det eller de ord foran skråstregen som lemma alene og ordet eller ordene efter skråstregen som en angivelse til lemmaet. Dette måtte man gøre i en kumulativ antonymordbog, som fx AGRICOLA, hvor der til hvert lemma er en række antonymer:

abschicken: empfangen, erhalten, annehmen

abzüglich: zuzüglich, einschließlich, einbezogen, eingeschlossen, inklusive

Angst: Mut, Tapferkeit, Courage

Müller kalder lidt misvisende en sådan ordbog for en antonymisk ord-feltordbog (*Gegenwortfeld-Wörterbuch*) og ser sin egen ordbog som antonymisk ordparordbog (*binäres Gegenwort-Wörterbuch*):

Beim Gegenwort besteht eine feste Kopplung (oben/unten, lachen/weinen). Beim Gegenfeldwort gibt es die lexikologischen und stilistischen Variationsmöglichkeiten (lachen/Tränen vergießen, heulen, flennen). Man könnte auch von obligatorischen und fakultativen Gegenwörtern sprechen. (side XIV)

Opbygning af ordbogsartiklerne

I ordbogens venstre spalte står lemmaet. Herefter kan der føjes en henvisning til dette antonymiske ordpar (med forkortelsen "s.a." for *siehe auch*), fx:

Leukozyt/Erythrozyt; s.a. rote Blutkörperchen

Efter min mening lige raffineret nok for alle andre end lingvister og leksikografer er en yderligere skelnen til en anden form for synonymi mellem antonympar, idet der ved delvis synonymi bruges henvisningen "a." (for *auch*), fx:

unmodern/modern; a. in sein

I højre spalte står angivelserne til antonymparret. Disse angivelser relaterer sig altid til første dellemma. Angivelserne til samme antonympar, hvor det andet dellemma står først, vil derfor oftest være nogle andre. Der findes tre angivelsestyper:

1. Eksempel- eller kollokationsangivelser
2. Leksikografisk definition
3. Markeringer

Sml. følgende artikler:

Abschwung/Aufschwung	<i>1. Abschwung am Reck; 2. der Abschwung in der Wirtschaft</i>
Bokmål/Nynorsk; s.a. Landsmål	<i>(vom Dänischen beeinflusste norwegische Schriftsprache; früher Riksmål)</i>

Afslutning

På flere måder bør denne ordbog kunne inspirere til udarbejdelse af ordbøger til de sprog, hvor der ikke foreligger nogen antonymordbog. Hvis ikke ordbogen var så horribelt dyr, ville den kunne anbefales til germanistikstuderende som lære- og læseordbog. I den nuværende form er ordbogen egnet som værdifuldt materiale for lingvister og leksikografer.

Litteratur

- AGRICOLA = Christiane Agricola/Erhard Agricola: *Wörter und Gegenwörter. Antonyme der deutschen Sprache*. VEB Bibliographisches Institut: Leipzig 1987.
- Almind, Richard/Henning Bergenholtz: Die ästhetische Dimension der Lexikographie. I: Ulla Fix (Hrsg.): *Linguistik und Ästhetik*. Heidelberg: Winter (i trykken).
- Bergenholtz, Henning/Udo Miebs: Lernerwörterbuch und Lernwörterbuch. Zu "de Gruyter Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache" [anmeldelse af]: Günter Kempcke unter Mitarbeit von Barbara Seelig, Birgit Wolf, Elke Tellenbach und Edelgard Dückert, Margot Richter, Vera de Ruiten, Renate Schmidt, Karl Wunsch: *Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Berlin/New York: de Gruyter 2000. I: *Hermes* 26, 2000 (i trykken).
- Bergenholtz, Henning /Sven Tarp (red.): *Manual i fagleksikografi. Udarbejdelse af fagordbøger – problemer og løsningsforslag*. Herning: Systime 1994.
- DanskOrdbogen = Henning Bergenholtz/Jette Pedersen/Vibeke Vrang/Richard Almind: *DanskOrdbogen*. Århus: Systime 1999.
- DEGWDAF = Günter Kempcke unter Mitarbeit von Barbara Seelig, Birgit Wolf, Elke Tellenbach und Edelgard Dückert, Margot Richter, Vera de Ruiten, Renate Schmidt, Karl Wunsch: *Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Berlin/New York: de Gruyter 2000.
- HJELMBLINK = Steen Hjelmblink: *Retsplejeordbog, Dictionnaire judiciaire, Judicial Dictionary, Prozesswörterbuch*. København: Munksgaard 1991.
- KAUFMANN/BERGENHOLTZ = Uwe Kaufmann/Henning Bergenholtz: *Genteknologisk ordbog. Dansk-engelsk/engelsk-dansk molekylærbiologi og DNA-teknologi*. København: Gad 1992.
- MÜLLER = Wolfgang Müller: *Das Gegenwort-Wörterbuch. Ein Kontrastwörterbuch mit Gebrauchshinweisen*. Berlin: de Gruyter 1998.
- Nyhén, Lars-Olof: [anmeldelse af] Wolfgang Müller. Das Gegenwort-Wörterbuch. Berlin; New York: Walter de Gruyter 1998. I: *Moderna Språk* 2, 1998, 238–240.